

Niyazi Berkes'in Türkiye'de Çağdaşlaşma Eseri Işığında Osmanlı Modernleşme Sürecinin Ordu Temelinde Analizi

An Analysis of the Ottoman Modernization Process on the Basis of the Army in the Light of Niyazi Berkes' Modernization in Turkey

Birkan KOÇ¹

¹Doktora Öğrencisi, Uludağ
Üniversitesi, Türkiye.

Mail: birkankocxt@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-1652-0958>

<https://doi.org/10.58724/assam.1483419>

Özet

Avrupa'da, Aydınlanma düşüncesi, Fransız Devrimi ve sanayileşme gibi birbirine bağlı tarihsel olaylar silsilesinin sonucu olarak ortaya çıkan modernleşme, Osmanlı'da dış faktörlerin etkileşimiyle ve kendi iç dinamiklerinin yarattığı meseleler çerçevesinde, kendine özgü süreç olarak gelişmiştir. Toplumsal taleplerin yarattığı bir ilerlemenin tarihsel ürünü olmaktan ziyade pragmatist çizgide yol almış olan Osmanlı modernleşme sürecini başlatan şey modernleşme sürecinin etki alanındaki devletlerin güç kazanan orduları karşısında alınmaya başlanan askeri yenilgiler olmuştur. Modernleşmenin eyleme dönüştürülmesi sürecinin başlangıcında yer alan bu durum, orduyu sadece süreci başlatması açısından değil, aynı zamanda siyasi iktidarın karşısındaki en büyük örgütlü güç olması ve bunu çekinmeden kullanması nedeniyle modernleşme meselelerinin önde gelen aktörlerinden biri yapmıştır. Bu çalışmanın amacı; söz konusu sürece etkisi ve sürecin eylemlerinin yarattığı sonuçlar açısından ordu temelinde bir analizini yapmaktır. Çalışma; Niyazi Berkes'in "Türkiye'de Çağdaşlaşma" adlı eserinde yer alan ayrıntılar temelinde, tarihsel sürecine uygun olarak ve kara ordusu ile donanmanın etkileri ayrı ayrı ele alınarak şekillendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Modernleşme, Osmanlı'da Modernleşme, Ordu ve Modernleşme.*

Abstract

Modernization, which emerged as a result of a series of interconnected historical events such as the Enlightenment thought, the French Revolution and industrialization in Europe, developed as a unique process in the Ottoman Empire with the interaction of external factors and within the framework of the issues created by its own internal dynamics. What started the Ottoman modernization process, which proceeded in a pragmatist line rather than being the historical product of a progress created by social demands, was the military defeats in the face of the strengthening armies of the states under the influence of the modernization process. This situation, which is at the beginning of the process of transforming modernization into action, has made the army one of the leading actors in modernization issues not only in terms of initiating the process, but also because it is the largest organized force against the political power and uses it without hesitation. The aim of this study; is to make an analysis on the basis of the army in terms of its effect on the process in question and the consequences of the actions of the process. Study; It has been shaped on the basis of the details in Niyazi Berkes' work "Modernization in Turkey", in accordance with its historical process and by considering the effects of the land army and the navy separately.

Keywords: *Modernization, Modernization in the Ottoman Empire, Army and Modernization.*

Makale Türü

Article Type

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi

Application Date

14/05/2024

Kabul Tarihi

Admission Date

01/07/2024

1. GİRİŞ

Batı Avrupa'da 17'nci yüzyılın son çeyreği ile 18'inci yüzyılın sonu arasındaki dönemde yaşanan sosyoekonomik ve siyasal süreçlerle birlikte anılan ve söz konusu süreçlerde yaşanan radikal değişimlerin kaynağına konulan Aydınlanma, Cevizci'nin ifadesiyle "kamusal alanın akıl tarafından yönetilmesi ve yönlendirilme arzusunun, aklın toplumu değiştirme ve bireyi gelenek ve keyfi otoritenin baskı ve tehditlerinden kurtarma gücüyle beslenen inancı, din ya da gelenek yerine bilim eliyle geçerli kılınan ya da meşrulaştırılan bir dünya görüşü"dür (Cevizci, 2020: 16). Modernleşmenin, aydınlanma düşüncesi, Fransız Devrimi ve sanayileşme gibi tarihsel olayların etkileşiminin bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Dönemin köklü değişim ve dönüşümleri kapsamında ifadesini bulan modernleşme, özellikle toplumsal alandaki yenilikleri temel alır. Bu da toplum tarafından belki de yüzyıllarca sürmüş bir sürecin sonunda oluşmuş geleneksel olanın değiştirilmesi ve/veya terk edilmesi, yerine "yeni" olanın konulması durumunu ortaya çıkarır. İşte bu noktada, modernleşme aynı zamanda bir "mesele" olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu meseleyi Berkes, kutsallık atfedilen alanda meydana gelen siyasetten ekonomiye, teknolojiden eğitime kadar yaşama dair ne varsa etkinliğini yitirmesi sorunu olarak ele alır. Bu sorun artık ilerleme ile mevcudu muhafaza etme gibi iki amacı gerçekleştirme çabası içinde ileri-geri, halk-devlet, aydın-yobaz çekişmesi biçiminde zuhur bulur (Berkes, 2022: 23).

Osmanlı'da modernleşme, dış faktörlerin etkileşimiyle ve kendi iç dinamiklerinin yarattığı meseleler çerçevesinde kendine özgü bir süreç olarak, tepeden gelme talepler doğrultusunda gelişmiştir. Bunun nedenini Kılıçbay, Osmanlı'da halkın siyasetin aktörü olmaması ve felsefesizlik (Batı Avrupa'da yaşanan türden bir felsefi yoğunmanın izine rastlanmaması) olarak yorumlar (Kılıçbay, 2000: 159).

Osmanlı modernleşme sürecinin etki, eylem ve sonuçları açısından ordu temelinde analizini esas alan bu çalışmada, sürece etki eden olaylarda geniş bir sahada referans kaynak olma özelliği taşıyan ve ele alınan konuların genelde birincil/orijinal kaynak ve belgelerden hareketle incelendiği (Yıldız, 2012: 2) Niyazi Berkes'in Türkiye'de Çağdaşlaşma adlı çalışması temel kaynak olarak alınacaktır.

Osmanlı Devleti; Berkes tarafından feodal veya teokratik olmayan, siyasal açıdan doğu despotizmi, dinsel açıdan sünni halifeliği şeklinde tanımlanır (Berkes, 2022: 27) ve en önemli yanı olarak gelenekselliği ön plana çıkarılır (Berkes, 1984: 89). İncancık ise Osmanlı'yı bünyesinde bulundurduğu hususi şartlar gereği şeriatı aşan bir hukuk nizami içinde yönetilen İslam devleti olarak tasvir eder (İncancık, 1996: 217). Aslında her ne şekilde tanımlarsa tanımlansın üç kıtaya yayılmış geniş hakimiyet alanı göz önünde bulundurulduğunda, bir açıdan bunun sağlayıcısı ve koruyucusu niteliğinde hem caydırıcı olarak hem de muharebe gücü açısından güçlü bir orduya sahip olmak zorundaydı. Osmanlı'nın en parlak olarak değerlendirilebilecek dönemi, modernleşme olarak adlandırılan sürecin henüz başlamadığı döneme tekabül eder. Bu dönemde mücadeleye girilen devletler karşısında kazanılan askerî zaferler, icraatın problemsiz olarak devam ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edildi. Ancak, modernleşmenin etkisiyle Avrupa'daki gelişmeler karşısında her ne kadar haberdar olunsa da eyleme geçmeyen umursamaz tutumunu değiştiren şey de bu devletler karşısında alınmaya başlanan askerî yenilgiler ve bunların karşılığında toprak kayıpları olmuştur. Bu durum Mardin tarafından batıcılığın ilk evresi olarak şu şekilde tasvir edilir: "Osmanlı İmparatorluğu, Batı uygarlığı adını verebileceğimiz kültür bütünüyle hiçbir zaman ilişkisini kesmemiştir. Ne var ki, İmparatorluğun yükselme devrinde, Osmanlılar, kendi uygarlıklarını Batı'ninkinden üstün saymışlar, Batının model olarak izlenmesi bir sorun teşkil etmemiştir. İmparatorluğun gerilemeye başlamasıyla, niçin gerilediği sorusu, önce devlet yönetiminin bozulduğu ileri sürülerek, daha sonra belki de yüzeye çıkan bir tutumla Batı'nın askerî üstünlüğü gösterilerek cevaplandırılmıştır... Böylece, daha XVIII. yüzyıl başlarında, Batı'nın askerî kuramlarının ve silah gücünün İmparatorluğa nasıl getirilebileceği önemli bir devlet sorunu olmuştur... Batıcılığın bu ilk devresinde Batı'nın askerî teknolojisinin savaşta rolü ve savaşın sonucunu kısmen Tanrı'ya bırakma şeklindeki köklü inanç tartışılmıştır." (Mardin, 1991: 11)

İşte modernleşmenin eylem dönüştürülmesi sürecinin başlangıcında yer alan bu durum, orduyu sadece süreci başlatması açısından değil aynı zamanda siyasal iktidarın karşısındaki en büyük

örgütlü güç olması ve bunu çekinmeden kullanması nedeniyle meselelerinin önde gelen aktörlerinden biri de yapmıştır. Diğer bir deyişle, modernleşmenin gerekliliğini ortaya çıkaran da devlet tarafından bu yönde yapılan icraatlara -özellikle ilk dönemlerde- karşı gelen tarafın da ordu olduğunu söylemek yanlış olmaz.

2. MODERNLEŞME SÜRECİNİN ARİFESİNDE ORDUNUN DURUMU

Osmanlı İmparatorluğu'nun temel kurumları arasında ön sıralarda yer almış olan ordusunun, hükümler oldukları dönemde kazandıkları zaferler göz önünde bulundurulduğunda, zamanın koşullarının gerektirdiği büyüklükte, disiplinli, eğitilmiş ve uygun teçhizat ile donatılmış olarak etkisi altındaki coğrafyada döneminin en güçlü ordularından biri olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

İmparatorluk ordusunun en geliştirilmiş dönemini kapsayan durumunu resmeden teşkilat yapısına bakıldığında; düzenli ordular, düzensiz ordular ve yardımcı kuvvetlerden oluşan üçlü bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Konumuz kapsamında ele alacağımız düzenli ordular, merkez ordusu (Kapıkulu) ve eyalet ordusu olarak iki temel üzerinde teşkilatlandırılmıştır. Merkez ordusu; Yeniçeri Ocağı, Sipahi Ocağı ve Topçu Ocağından, eyalet ordusu ise tımarlı sipahi, şehir ve kale garnizonları, kapudanlıklar ve diğer birlikleri kapsayan ana unsurlardan meydana gelmektedir (Üçel-Aybet, 2018: 559). Dönemine göre oldukça kapsamlı teşkilatlandırılmış olan Osmanlı ordusunun ana unsurunu merkez ordusu bünyesindeki Yeniçeri (yaya gücü) ve Sipahi Ocağı (süvari gücü) oluşturmaktaydı.

Osmanlı ordusunun asli unsuru olan Yeniçeri Ocağı, uzun müddet padişahların hem kendi gücünü koruması hem de kazanılan zaferlerdeki rolü nedeniyle başat konumda olmuştur. Buna rağmen gösterdiği değişimle modernizasyon sürecinin meselesi haline gelmesi dikkate alındığında, Yeniçeri Ocağının tarihsel bir perspektifle kısa bir analizini yapmak yerinde olacaktır.

Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşuna dair ilk atılımlar Orhan Bey zamanında başlatılmıştır. Yeniçerilerin maaşlı ve düzenli ordu halini alması ise I. Murat'ın Edirne'yi fethinden sonra gerçekleşmiştir. Bahse konu fetihden sonra savaşta alınan esirlerin beşte biri devlet hizmetinde asker olarak görevlendirilmek üzere orduya dâhil edilmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 150-155). Uygulamaya göre, öncelikle Türk ve İslam adetleri üzerine eğitim görmeleri maksadıyla Anadolu'daki Türk çiftçilerine verilen (Avcıoğlu, 2013: 76) müteakiben acemi oğlan olarak Acemi Ocağı'na alınan çok sadık ve disiplinli birer asker olarak yetiştirilen bu devşirme gençler, girilen savaşlarda, Devlete büyük zaferler kazandırmışlardır. Kanunî Sultan Süleyman ve ondan önceki padişahların yönetmedeki ustalıkları yanında savaş esnasında orduya bizzat emir komuta etmeleri, yeniçeri ocağının intizamının muhafaza edilmesine büyük etkisi olmuştur (Akdağ, 1947: 291). Ayrıca, kendi kökenleri ile ilişkileri kalmadığından çıkarları ile devletin çıkarlarını özdeşleştirebilmişlerdir (Özbilgen, 2016: 450). Osmanlı'nın Devlet ve askerî teşkilatı için ortaya koyduğu ve uyguladığı devşirme sistemi, 17'nci yüzyılın sonuna kadar etkinliğini korumuştur.

Yeniçerilerin yetkileri, ordu teşkilatı içindeki yerleri yukarıda açıklanan diğer askerî birliklerle kıyaslanamaz derecede geniştir. Devletin iç ve dış politikasını etkileyecek kadar güçlüydüler. Ordunun en seçkin ve üstün sınıfını oluşturan yeniçerilerin desteği ve seçimi, padişahların tahta çıkması veya tahtan indirilmesinde etkili oluyordu. İşte bu güç, Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasının en önemli faktörü olarak görülür. Çünkü bu güç tarafından talep edilen Yeniçeri Ocağı hazinesinin artırılması, iltizamla görevlendirilenlerin sefere gitmekten muaf tutulmaları, evlenmelerine izin verilmesi, başka mesleklerle uğraşabilme gibi birçok imtiyaz verilmiştir. Devşirme sisteminin ortadan kalkması da eklenince bozulma süreci kaçınılmaz olarak başlamıştır. 17'nci yüzyılda Ocağa dışarıdan yazılanlar, asker sayısının artmasına, Ocağın disiplinin bozulmasına ve daha sonra tehditkâr ve tehlikeli bir hâle dönüşmesine neden olmuştur (Üçel-Aybet, 2018: 21-172).

3. OSMANLI MODERNLEŞME SÜRECİ

3.1. Modernleşme Sürecini Geciktiren Hususlar

Osmanlılar; Moğol, Selçuklu ve yakın ilişki içinde olduğu İslam, İran ve Bizans geleneklerinden etkileşimle oluşan "alemin hükümlerini" olma duygusuyla ve bu duygu içindeki tüm unsurlar tarafından desteklenerek, yalnız Türklerin değil başka halklardan devşirilmiş kişilerin de

devleti durumuna gelmiştir (Berkes, 2022: 37). Örneğin geçmiş dönemin kudretinin uzağında olunan zamana denk gelen Rus baskılarına karşı tepkiler sadece Müslüman halktan gelmemiş, Ermeni ve Yahudi milletleri de bu direnişin içinde yer almışlardır (Timur, 2012:44).

14'üncü ve 17'nci yüzyılları kapsayan zaman diliminde, yeni Batı'da Osmanlı'nın hükümlerlik duygusunu kırabilecek dinsel, siyasal hatta ekonomik bir gücün yokluğu, İmparatorluğun en parlak dönemi olarak nitelendirilebileceğimiz durumun yaşanmasını kolaylaştırmıştır. Bu dönemde örgütsel yapı, eğitim, disiplin açısından çağdaş düzeyin üstünde denilebilecek bir siyasal ve askerî güç yaratılmıştı. Hatta bu yapıyla bazı ülke siyasal ve askerî örgütlenmelerine ve yöntemlerine model bile olmuştu. Örneğin, Rusya'nın Pometse ve Streltsy örgütleri, Osmanlı ordu teşkilatı (tımâr ve Yeniçeri örgütleri) model alınarak geliştirilmişti (Berkes, 2022: 74).

Her ne kadar öncü, güçlü ve diğer ülkeler tarafından model alınacak bir durumda olursa da ilerleme için ihtiyaç duyulan her türlü yenilik de tereddütsüz olarak alınıyordu. Daha İstanbul'u fethetmeden önce barut, muhasara topu, havan, humbara, arkebüz, lâğım (mayın) gibi zamanın silahlarının alınması, bazı savaş alet ve mühimmatında kullanılan hammaddelerin Avrupa'dan tedarik edilerek işlenmesi, Osmanlı topraklarının İtalyan Pietro Sandi'nin dizaynına göre dökülmesi (Berkes, 2022: 75) bunlara örnek teşkil edecek faaliyetler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yeniliklerin alınmasını yavaşlatan hususun, kazanılan askerî zaferlerin doğal sonucu olarak "yoksun" batı güçleri ile yapılan kıyasta, eksikliklerin tam manasıyla analiz edilememesi ve potansiyel zafiyetlerin öngörülebilmesi olduğu açıktır. Diğer bir deyişle, girilen savaşlar kazanılıyorken, hükümlerlik sürülen alandaki hâkimiyet devam ediyorken, devlete karşı içeriden herhangi bir başkaldırı yok iken, yani Tanrı'nın vekili Padişahın nizam-ı alemi hilafsız sağlanıyorken ders alınacak bir durum da yoktu, örnek alınacak medeniyet de!

3.2. Modernleşme İhtiyacının Ortaya Çıkışı

Osmanlı düşünürleri, Avrupa'yı ilk olarak askerî alanlarda değerlendirmeye başlamışlardır. Daha 1596 yılında yazılan Usûl'l-hikemjî nizâmî'l-âlem adlı eserde, Eğri seferine yönelik tespit ve değerlendirmeler ele alınmıştır (Karagöz, 1995: 176). Bosna'da kadılık eden Akhisarlı Hasan el-Kâfi tarafından kaleme alınan söz konusu eserde üzerine değinilen konuları, Berkes şu şekilde özetliyor (Berkes, 2022: 76): "Şimdiki zamanda silahlar ihmal edildi. Bu yüzden savaştan çok kaçan oluyor. 1596'da Eğri seferinde bu görüldü. Özellikle Rumeli ve Bosna'da düşman ile cenk eylemeye dayanamayıp firar edenler oldu. Şimdi düşmanda yeni çıkmış silahlar kullanılmakta. Asker bu yüzden kaçıyor. Bizim de bu silahları edinmemiz gerekir. Yasaklardan sakınma, disiplin kalmadı."

Yüzyıllardır hasımları karşısında en güçlüsü olan Osmanlı ordusunun bu denli disiplinsiz ve dağınık hale gelmesinde devlet yönetimin dış dünyaya bakış açısı ve değerlendirmelerindeki değişimlerin büyük etkisi olmuştur. Bütün stratejisini Osmanlı ve İslam karşıtlarına karşı Haçlı Seferi "kafa"sına göre oluşturan Osmanlı Devleti, Batı'nın kafasındaki bu düşüncenin geçmişe karışmasıyla, Batı için bir alternatif ve tehdit olmaktan çıkmaya başlamıştı. Birbirine komşu olan iki geleneğin karşılıklı etkileşimin bir sonucu olarak Osmanlı'da da Avrupa'ya karşı bir ciddiyetsizlik tavrı başlamıştı. Bu tavır içinde ticaretle uğraşan yabancılara daha hoşgörülü davranılmıştır. Yalnız Devlet değil halk arasında da benzer değişimler olmuştu. 17'nci yüzyılda Avrupa ticaretinin getirdiği ve bugün bize önemsiz gözükken maddelerin yayılışı, ancak dikkatle bakıldığı zaman fark edilebilecek etkiler yaratmıştı. Bir yüzyıl önce caiz olmadığı gerekçesiyle yasaklanan kahve, tütün, alkollü içkiler ve keyif verici maddelerin kullanılması serbest bırakılmıştı. Kahvenin serbest bırakılmasıyla birçok kahvehane açılmıştı. O dönemin kahvehaneleri, cami ve mescidin yerini alan siyasal alanlar olarak yeniçerilerin ayaklanma planlarının tohumlarının atıldığı karargâhlar haline gelmişlerdi (Berkes, 2022: 43-44). İşte ordunun bel kemiği konumundaki Yeniçerilerin itaatlerindeki bozulmanın ilk emareleri buralarda filizlenmeye başlamıştır. Burada üzerinde durulacak nokta: Yeniçerilerin, Devlet nezdinde başlayan ve halka yayılan yeni hava karşısında eski düzenin koruyucuları olarak konum edinmiş olmalarıdır.

1596 yılındaki Eğri Seferi ile kendisini göstermeye başlayan olumsuz havanın etkileri, 17'nci yüzyılın başından itibaren gerilemenin muhasebesinin yapılmasına ve modernleşme ihtiyacının ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Hükmedilmesi gereken tebaa aynıdır, ancak artık karşısında kendi

kullandığından (namludan doldurulan arkebuzlar) daha hafif, ateşlemesi kolay çakmaklı tüfekler, tüfeğe takılabilen süngüler ve bunlara bağlı geliştirilen ateş gücüne dayalı taktik tertiplenmeler vardır.

Modernleşme, Batı'ya ait maddi olanın alınmasından öte zihinlerde başlaması gereken bir değişim sürecini ihtiva eder (Kurttaş, 2019: 402). Dolayısıyla bütün bu gelişmeler yaşanırken, Osmanlı aydınlarının bunun farkında olmadıklarını düşünmek hatadır. Bilakis süreci başlatan aydınlar olduğunu söylemek yerinde olur. Yaptıkları analizlerde tüm geleneksel organların yetkinliğini yitirdiğine vurgu yapan bu aydınlar, ne gariptir ki yaşanan bunalıma son vermenin tek çaresini eskiye/geleneksel olana dönmek olarak göstermişlerdir. Çünkü gelenekçi bir düşünde yenileşme, çağdaşlaşma kavramları olamazdı. Ne var ki bu görüşlerin etkiyle başlatılan girişimlerin çoğu geleneksel düzenden daha da uzaklaşan biçimlere doğru yönelmiştir. Tutum değişikliği yapma gerekliliğinin farkına varıldığı gelişme ise Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşlardaki kayıplar olmuştur. Bu savaşlar sonunda 1699 yılında yapılan Karlofça ve 1718 yılında yapılan Pasarofça Antlaşmaları, modernleşme tarihi hikayesinin başlangıç noktası olarak kabul edilir (Berkes, 2022: 39).

3.3. Osmanlı Ordusunda Modernleşme Meseleleri

Modernleşme hikayesinin başlangıcında iki reform belgesi ön plana çıkar. Bunlardan birincisi, Pasarofça Antlaşmasının sonrasında kaleme alınan "Takrir"dir. Kimlikleri belirtilmeyen Müslüman bir devlet adamı (Osmanlı rejiminin ve İslam şeriatının üstünlüğü inancını temsil eder.) ile Hıristiyan bir subay (Avrupa dünyasında gelişen yeniliklerin alınması gerekliliği üzerinde durur.) arasında geçtiği varsayılan bir tartışmanın tutanağı şeklinde kaleme alınmış ve Padişah III. Ahmet'e sunulan bu metinde, Avrupa dünyasında gelişen askerî yeniliklerin alınması gerekliliği üzerinde durulur. Diğer belge ise yine Takrir'e yakın bir zamanda, 1717 yılında İstanbul'a gelmiş, zamanının meşhur Fransız subayı olan Rochefort'un, Sadrazam İbrahim Paşa'ya sunduğu rapor ve bunun sonucunda hazırlanmış olduğu projedir. Söz konusu projede Rocheford, ilk kez Avrupa yöntemleri esas alan bir askerî örgüt (fen subaylığı) kurulmasını ve daha da önemlisi kabul edildiği takdirde "Cedit Nizam" alayları kurmayı ve bu alaylarda görev alacak subayların yetiştirmesini üstlenmeyi teklif etmiştir. Bu, Nizam-ı Cedit'in kavramsal da olsa önünü açan ilk girişimdir. Bu iki reform belgesinin bize gösterdiği şudur: İlk çağdaşlaşma düşüncesi dışarıdan hiçbir etki olmaksızın, zamanın düşünen kişilerinin kendi kafalarından çıkmış değildir. Onlara, "Hıristiyan" olarak simgelenen bir fikir verenler çevresi vardır (Berkes, 2022: 45-48). Bu projenin hayata geçirilememesinin iki önemli nedeni vardır: İlki yeni bir ordu için mutlaka Avrupa'dan muallim ve mühendis getirilmesine bağlı olduğunun kavranamaması, diğeri ise reformların güçlendireceği Osmanlı ordusunun Fransa ticaret çıkarlarını zedeleyeceği gerekçesiyle o zamanki Fransız elçisinin çabalarıdır.

Rocheford Projesi yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı yerine getirilememiş olsa da askerî alandaki yeniliklere fikir öncülüğü etmiştir. Nitekim, 1730 yılından hemen önce Yeniçeri Ocağı'nın dışında padişaha en yakın ocak olan Bostancı Ocağı'ndan seçilen 300 askerlerden oluşan bir birlik kurularak talimlere başlanmıştır (Berkes, 2022: 63). Kuruluş ve eğitim açısından yeni bir düzeni içeren bu olayın, 1730 yeniçeri ayaklanmasında rolü bulunduğu tahmin edilmektedir. Çünkü talimlere, bu ayaklanma üzerine son verilmiştir. Böylece, modernleşme kapsamında ordu adına yapılan ilk teşebbüse ilk tepki de yine ordudan geliyordu.

Bu ilk deneme askerî yenileşme fikrini öldürmemiş, aksine idamesinde daha da belirleyici rol oynamıştır. Bu aşamadan sonra İbrahim Müteferrika, Takrir'deki konuyu genişleten ve ilk kez Nizam-ı Cedit terimi ve ideolojisini işlediği eseri Usûlü'l-hikemfi nizâmi'l-ümem'i, 1731 yılında I. Mahmut'a sunmuştur. Eserinde İbrahim, Avrupa'da uygulanan askerî taktiklerden, birlik teşkilatlarından ve bu birliklerin kullandığı silah ve teçhizattan bahsetmiştir. Osmanlı ordu sistemini Avrupa'yla kıyaslamalı olarak analiz ettiği eserinde, problemin özünün tüm bu yeniliklere ayak uyduramamak olduğunu belirtir. Osmanlı ordusu ne kadar gösterişli ve korkutucu olsa da hareketli ordular karşısında işe yaramaz, hantal ve ağırdır. Böyle bir ordunun yüksek ateş gücü ve hareket kabiliyetine sahip bir ordu karşısında başarılı olması neredeyse imkânsızdır (Berkes, 2022: 53). Müteferrika ve Akhisarlı Hasan el-Kâfi'nin yorumlarının, Takrir ve Rocheford Projesinin içeriklerinin aynı teşhis etrafında toplandığı görülmektedir. O halde konulan teşhisin tedavisine başlamanın zamanı gelmiştir.

1730 ayaklanması sonrasındaki süreçte ilk iş olarak bomba ve top yapımındaki ilerlemelerin izlenmeyişi ve gerekli hammaddelerin Avrupa'dan alınamayışı yüzünden önemini kaybederek atıl hale gelmiş olan Humbaracı Ocağı'nın modernizasyonu ele alınmıştır. Sadrazam Topal Osman Paşa, daha sonra Osmanlı tarihinde Humbaracı Ahmet Paşa adıyla tanınacak olan bir Fransız generalini bu maksatla İstanbul'a getirmiştir. Onun fikir öncülüğünde 1733 yılında, maaşlı bir humbaracı kıtası kurulmuş ve Üsküdar'da "Hendesehâne" adıyla ilk askerî okul açılmıştır. Bu girişimin de ömrü, Hendesehâne'nin bağlı olduğu ulûfeli humbaracıların yeni talimlerden hoşlanmadıkları gerekçesiyle isyan edecekleri korkusu altında pek uzun sürmemiştir (Berkes, 2022: 64).

Reform girişimlerinin karşısına çıkarılan engellerin temelinde her ne kadar silahlı güçler yer alsa da kurulu düzende çıkarı olan ve bu yolla zenginleşen siyasal ve bürokratik üst tabakanın da azımsanmayacak etkisi olmuştur. Özellikle Lale Devrinde (1718-1730) güçlerini Devletin ekonomik kalkınmaları yerine israf ve sefahatte harcamış olan bu tabaka için değişim, düzenlerinin bozulması anlamında tabii ki işlerine gelecek bir durum değildi. Bunların başında yeni yeni gelişmeye başlayan derebeyler gelmektedir (Berkes, 2022: 78). Derebeyler de Yeniçeriler ve bürokratik üst tabaka gibi modernleşmeyi istemeyen taraf olarak devletin karşısında olmuşlardır. Modernleşme karşısında ihtilal yapan aktörleri Alkan; muhalif devlet adamları, askerler ve ulema olarak üç temel zümreye ayırır. Bu üçlüden ihtilali pratiğe aktarma işlevini Yeniçeriler yerine getiriyorlardı. İhtilaller çoğunlukla siyasi, iktisadi ve sosyal şartların oluştuğuna inanan muhalif kesimlerin, güvendikleri Yeniçerileri devreye sokmasıyla gerçekleştirilmekteydi (Alkan, 2010: 56).

Humbara Ocağı ve Hendesehâne girişimlerinden sonra değişim karşıtı ve güçlü grupların da etkisiyle büyük çaplı ve esaslı modernizasyona girilememiştir. Daha doğrusu iktidar tarafından bu yönde güçlü bir irade sergilenememiştir.

Modernizasyon sürecinin dönüm noktalarından biri de 1768-1774 yılları arasında yapılan Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde yaşanan gelişmeler ve savaştan çıkarılan dersler olmuştur. Aslında Padişah III. Mustafa'nın etrafını saran cihat anlayışına sahip kişilerin etkisi altında başlatılan bu savaş, aynı zamanda reform aleyhtarı olan bu kişilerin amaçladıklarının tam tersi şekilde sonuçlandı. Savaş neticesinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı'ya pahalıya mâl oldu. Bu savaşın, diğer savaşlara oranla, kayıpların da etkisiyle hem Osmanlı hem de dışarıdan daha etkin bir şekilde analiz edildiği ve üzerinde sert yorumlar yapıldığı görülmektedir. Bunlardan birkaç tanesi, Berkes tarafından şu şekilde ifade edilir (Berkes, 2022: 84-85): Dış kaynaklı yapılanlarından bir tanesinde; "Rus seferine büyük bir fanatizm içinde katıldıklarını, yenilmelerinin nedenlerini anlayamadıklarını, yenilgi karşısında kaderciliğe sığındıklarını, en büyük düşmanlarının kendileri olduğunu, modern bilim ve tekniklerin değişmesine karşı şimdiye kadar ilgisiz kaldıklarını, yenilince şaşırıp kaldıklarını ve onları sadece düşmanlarının ihmalinin kurtardığını..." bir diğerinde ise "Son savaşın sonuçları kendilerini şaşırtmıştır, fakat ne bunun nedenlerini anlayabilecek, ne de çarelerini uygulayabilecek kabiliyetleri vardır... Zayıf taraflarını göremeyecek kadar mağrur, bilginin üstünlüğünü anlayamayacak kadar cahildirler. Osmanlı devlet adamları arasında da benzer sonuca varanlar olmuştu. Artık din, şeriat ölçüleriyle savaş olamazdı. İlerlemeler kaydetmiş bir devletle bu ölçülerle boy ölçüşülemezdi. Asıl önemli olan, çağdaş Avrupa devletleriyle barış ilişkileri kurulması idi. Yalnız eski savaş geleneğinin değil, eski devlet düzeni geleneğinin de değişmesi gerekirdi." Bu değerlendirme ve yorumlardan anlaşılacağı gibi artık gerçekler gün gibi ortadadır ve yenileşmeme bir beka sorunudur.

Bu gerçekliğin yarattığı gereklilik üzerine modernleşmeye yönelik etkili adımlar yani asıl Nizam-ı Cedit (Yenileşme) dönemi, 1789 yılında tahta geçen III. Selim zamanında başlatılmıştır. Selim tahta geçtikten çok kısa bir süre sonra devlet büyüklerinden, ordu bürokrasisinin ileri gelenlerinden ve ulemâdan kurulu bir Meşveret Meclisi toplamıştır. Bu Meclis'te; "Nizam-ı Cedit ordusu kurulması, kapıkulu ve tımarlı ordu örgütünün ıslahı, yeni ordu için gerekli kaynakların sağlanması, askerî sanayi ve eğitim ile askerlik fenni üzerine yazılmış kitaplar hazırlanması ya da yabancı dillerden çevrilmesi gibi tamamı askerlik alanında yapılması gerekli bulunan reformlar üzerinde durulmuştur. Yapılan tartışmaların odağında, ordunun eski ordudan ayrı bir örgüt olması vardı. Projelerde Osmanlı askerlik sisteminin iki zayıf yönü üzerinde özellikle duruluyordu. Geleneksel olarak Osmanlı ordusu ilkbahar ve yaz seferlerine göre yetiştirilirdi. Şimdi ise bu artık

mümkün değildi. Onun için eski tımarlı ordusu yerine kış ordusu kurulmalı, yeni ordu da yaz ordusu olarak yetiştirilmeliydi." (Berkes, 2022: 92-93)

III. Selim zamanında temel olarak askerî konuları kapsayacak reformlar gerçekleştirilmiştir. Nizam-ı Cedit olarak adlandırılan reformların mahiyetinde; yeni askerlik yöntemlerine göre yetiştirilecek orduya dışarıdan gerekli eğitim, silah ve mühimmatın sağlanması/tedarik edilmesi, kendi imkânlarıyla yapılabilecek malzemeler (teçhizat, mühimmat vs.) için fabrikalar açmak, bu fabrikalarda işlenecek hammaddeleri sağlamak, yeni kışlalar inşa etmek, eğitimler için gerekli kitapların orijinal metinlerinden çevirilerini yaptırmak gibi faaliyetler yer almıştır. 1769 yılında ıslah edilmiş olan eski Mühendishâne, 1792 yılında daha da genişletildi. Bu dönemde Arapçanın yanında yabancı dil öğretimine ilk kez Fransızca da konuldu. Harp Okulunun temeli niteliğinde olan Mühendishâne'de eğitim dört yıl sürüyor, üçüncü ve dördüncü yıllarda matematik ve temel askerlik dersleri (askeri tarih, topografya, trigonometri, balistik, istihkâm, astronomi vb.) okutuluyordu (Berkes, 2022: 96).

Nizam-ı Cedit ordusu 1794 yılında kuruldu. İlk olarak 20 subay ve 468 er ile kurulan kıtanın mevcudu Anadolu ayanının gönderdiği erlerle bütünlendi. Altı ay içinde kışlaların yapılması tamamlanarak, Veli Ağa ile Fransız subaylarının nezareti altında eğitimlere başlatıldı. Levent Alayı olarak adlandırılan bu birliğin askerlerine, Fransız ordusunda kullanılan üniformalardan (kırmızı ceket, mavi bere) giydirildi. 1799 yılında aynı özellikte bir alay daha kuruldu. 1800 yılında ise Üsküdar'da merkezî bir alay kurulması için çalışmalara başlandı. Söz konusu çalışmalar kapsamında; bir kışla (Selimiye Kışlası), bir eğitim alanı, bir hastane, bir kütüphane ve bir basımevi inşa edildi. Burada dikkat çekecek husus, bu alayların erlerinin çoğunun Anadolu'dan devşirilmiş Türk ve köylü erler olmasıydı. Kurulması tamamlanan bu iki alay ile daha sonraki dönemde Anadolu'da kurulması öngörülen alayların yönetimi için "Ocak Kethüdalığı" adı altında yeni bir daire kuruldu. III. Selim'in İstanbul dışında Rumeli'de de Nizam-ı Cedit kurulmasına karar vermiş olması Rumeli ayanının direnişine sebep olmuştu. Böyle bir direnişle karşılaşan Osmanlı, o güne kadar Rumeli'de olan askerî gücünün temelini Anadolu'ya kaydırmış oluyordu (Berkes, 2022: 98). Bu reformlar döneminde direniş olarak bu sefer de elinde askerî güç olan ayanlar karşımıza çıkmıştır ve alınan kararlarda etkili oldukları meydandadır.

Ordusunu yenileştirme kararını almış fakat ekonomik bunalımda olan Osmanlı'da hayli külfetli bu faaliyet için mali kaynak bulmak öncelikli işlerden biriydi. Gerekli olan kaynağı sağlamak amacıyla; müsadere, iç borçlanma, iane (yardım toplama), yabancı tüccarlardan borçlanma, tağşiş (sikke ayarının bozulması), vergilerin artırılması gibi birçoğu eyleme dönüşmeyen tartışma ve girişim sergilenmiştir. En nihayetinde 1793 yılında "İrad-ı Cedit Hazinesi" adı altında ayrı bir hazine kurulmasına karar verilmiştir. Fakat uygulamaya geçildiğinde, planlanan aksine birçok şeyin değiştiği de fark edildi. 17'nci yüzyılın ortalarından itibaren Devlet gücünün zayıflaması sonucu, savaşlarda gerekli olan asker ihtiyacını karşılayan ayan ve derebeyleri, tımar-zeamet sistemindeki açıklıkları kendi lehlerine uygun bir hale getirerek oldukça güçlenmiş bir konum edinmişlerdi. 10 yıllık deneme ve çabaların ardından her şey başladığı noktaya geri döndü (Berkes, 2022: 103-104). Başlangıç aşamalarına kıyasla oldukça güçlü bir iradeyle başlayan ve daha uzun soluklu bir süreç olarak yaşanan III. Selim zamanındaki modernleşmenin önemi, sorunları çözmek için aşamalar kaydedildikçe ele alınan her şeyin ne kadar çürümüş olduğunu da ortaya çıkarmasıdır. Bu dönemde planlanan ordu kurulabilmiş ancak bu sefer de gerekli mali kaynağın sağlanmasına yönelik girişimler sonuçsuz kalmıştır. Yeni ordunun başlangıçta planlandığı gibi kurulması süreci tamamlanamayınca, bu girişimin sonunu da 1807 yılındaki Yeniçeri ayaklanması getirmiştir.

Bu noktada Yeniçerilerin tarihsel durumunu ortaya koyduğumuzda, kuruluşlarının üzerinden 13 yıl geçmesine rağmen Nizam-ı Cedit alaylarının, eski durumlarının çok uzağında olan bir birliğe bile karşı koyamayacak seviyede olması, modernleşme yolunda daha kat edilmesi gereken çok uzun bir yol olduğunu da gösterir niteliktedir.

III. Selim sonrası çok kısa bir süre tahtta kalan IV. Mustafa zamanında sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, yenilik yanlısı olarak Nizam-ı Cedit ordusunu, Sekban-ı Cedit adı altında diriltmiştir. Sekban-ı Cedit sonrası, Alemdar Mustafa Paşa'nın sonunu da yine Yeniçeriler getirmiştir. Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümünü müteakip Sekban-ı Cedit, çiçeği burnunda padişah II. Mahmut tarafından kapatılmıştır.

II. Mahmut'un modernleşme sürecinin devam ettirilmesine yönelik önemli adımları olmuştur. O, kendinden önceki denemelerden ders alarak öncelikle teşebbüs edilen askerî yeniliklere karşı direnç gösteren Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırmış, müteakiben III. Selim zamanında temelleri atılan modern askerî kurum ve birlikleri ordunun esas birimleri haline getirmeyi başarmıştır (Mardin, 1991: 13). Bu dönemde yapılanlara bakıldığında, bazı meselelerin kökten çözüldüğü ve ilerlemenin bundan sonra daha hızlı şekilde gerçekleştiği görülmektedir.

II. Mahmut'un başa gelir gelmez ilk yaptığı icraatlardan biri siyasal alanda etkin olan hanedanlar (ayan, ağa ve kendine buyrukluk güden derebeyler) ile devlet erkânı, ulema ve ocak ağalarını uzlaştırmak olmuştur. Bir senetle (Sened-i İttifak) imza altına alınan bu uzlaşma, padişahlık makamının hâlâ kul ordusu saydığı Yeniçeri Ocağı'nın padişahın isteği ya da izni olmadan hanedanlar tarafından kaldırılması yetkisini tanımıştır (Berkes, 2022: 142). Bu belgenin tarihi önemi, Yeniçerilerin kaldırılmasının yolunu açarken bunu yapacak gücün padişah dışındaki güçler (ayan ve derebeyler) vasıtasıyla yapılabilecek olmasındadır. Bir açıdan hem hanedanların gücünün hem de padişahın gücünün ne aşamaya geldiğinin bir itirafı mahiyetinde olduğunu da söylemek mümkündür.

Vaka-i Hayriye adıyla tarihte yerini bulacak olay, 18 yıllık olarak bir planlama ve kararlılığın sonucu olarak 16 Haziran 1826 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Fiteli ateşleyen ise yine yeni bir ocağın (Eşkinci Ocağı) kurulması olmuştur. Yeni ocağa karşı Yeniçeriler, kazanlarını Etmeydanı'na çıkararak gösterilere başlamışlardır. Ulemayı yanına alan II. Mahmut, Sancak-ı Şerifi çıkararak halkı yeniçerilere karşı savaşmaya çağırdı. Yeniçeri Ocağı dışındaki tüm ocaklar, Padişaha sadakatlerini bildirdiler. Aksaray'daki Etmeydanı'nda bulunan yeniçeri kışlaları top ateşine tutuldu. 7.000'den fazla Yeniçeri idam edildi. Tarihe karışan Yeniçeri Ocağı yerine "Muhammed'in zafer kazanmış orduları" anlamına gelen 12.000 kişilik Asakir-i Mansure-i Muhammediye adlı yeni bir ocak kuruldu (Tiftikçi, 2006: 19-20).

Bu rejimde, III. Selim zamanına kadar uygulanan Meşveret Meclisi'nden farklı nitelikte üç meclis kurulmuştur. Sözü ettiğimiz üç meclis "Hükümet Şûrası (Dâ-ı Şûra-yı Bâb-ı Mî), Adliye İşleri Yüksek Kurulu (Medis-i Ahkâm-ı Adliye) ve Askeri Şûra Dairesi (Dâr-ı Şûra-yı Askerî)'dir. Bunların birincisi merkezî hükümet organı ile, ikincisi adalet organları ile, üçüncüsü ise ordu ile ilgili yeni kurallar koyacak meclisler olarak kurulmuştur." (Berkes, 2022: 173) Askeri Şûra Dairesinin çalışmaları neticesinde; yeni bir ordu için üç okulun (Mühendishâne, Tıbbiye ve Harbiye) geliştirilmesi/yeniden kurulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. İlk iş olarak en eski fen okulu olan Mühendishâne genişletildi ve 1827 yılında Bahriye Mühendishânesi buradan ayrıldı. Aynı yıl ilk tıp okulu, ordunun sağlık ihtiyaçlarının karşılanması maksadıyla "Tıphâne-i Âmire" adıyla açıldı. Bunun hemen arkasından "Cerrahhane" adı altında bir okul daha açıldı ve 1831 yılında bunların ikisi de Avrupa'dan getirilen hekimlerin rehberliğinde yeniden düzenlendi. Fakat asıl Tıbbiye, 1838 yılında bu iki okulun birleştirilmesiyle kuruldu. Bu okulun açılışında II. Mahmut'un yaptığı konuşma, modernleşme sürecinde geline aşamayı göstermesi açısından oldukça önemlidir. Mahmut'un söylevinde dikkat çeken hususlar şunlardır (Berkes, 2022: 173): "Bu okula, insan sağlığının korunması gibi kutsal bir ödeve kendini verecek bir okul olacağı için öncelik verdim... Tıp öğretimi Fransızca olarak yapılacaktır... Geçmişte bizde de tıp bilimleri üzerine birçok kitap yazılmıştır... Fakat bu kitaplar Arapça yazılmıştır. Birçok yıldan beri İslâm okullarında bu kitaplar ilgi konusu olmaktan çıktıkları, bunları bilenlerin sayısı azaldığı için artık kullanılmaz olmuşlardır... Tıp üzerine yazılmış Avrupa eserlerine kıyasla bu Arapça eserler artık yetersizdir... Çünkü tıp öğrenimi için gerekli olan beş altı yıldan başka Arapça'yı iyice öğrenmek en aşağı on yıl ister. Halbuki, bir yandan ordumuz ve halkımız için iyi yetişmiş doktorlara, öte yandan tıp bilimlerinin kendi dilimize kazandırılmasına acele ihtiyacımız vardır. Bu yüzden Fransızca öğrenmenizi istemekten maksadım, onu sırf bu dilin hatırı için öğrenmeniz değil, tıbbî öğrenmeniz ve bu bilimi adım adım kendi dilimize kazandırmaktır..."

Harp Okulunun kuruluşuna ayrı bir yer açmak lazım. Çünkü bu okul, modern usullerle yetiştirilecek olan subayların kaynağı olacaktır. Berkes'in bu konudaki yorumu şu şekildedir (Berkes, 2022: 194): "Harbiye'nin kuruluşu çağdaşlaşma tarihinin belki en önemli olayı oldu diyebiliriz. Bundan sonraki dönemin belli başlı olayları, bu kurumun eğitiminin sağladığı askerî ve düşünsel etkiler, bu kurumun siyasal gücü elinde tutanlara karşı tutumu, mezunlarının askerî, siyasal ve kültürel hayatta aldıkları yerler göz önünde tutulmadan anlaşılabilir... Harbiye ve ordu, siyasal olayların inip

çıkmaları içinde aldığı rollerle geçen aşamalardan sonra, Türk ulusal birliği ve bağımsızlığı lehine bu bağı ilk koparan kuruluş olmuştur. Harbiye'nin gerçek anlamıyla modern bir askerî eğitim kurumu durumuna gelmesi için tabii daha birçok yıl geçmesi gerekirdi. İlk zamanlarda en çok piyade talimleri, istihkâm dersleri ve uygulamaları yapıldı. Askerî disipline önem verilir, okulun camiinde beş vakit namaz kılınırdı. Din dersleri ve Arapça da okutulurdu. Ancak 1846'dan sonra hendese, cebir, tamamı ve tafazulî hesap, mahrutiyat, fizik, mihanik, kimya, köprücülük, balistik ve Fransızca okutulmasına başlanmıştır. Harbiye'nin ilk öğretmenlerinin çoğu Mühendishâne mezunları ile okul bölüklerinden yetişen subaylardı. 1835'te bunlardan seçilen beş genç İngiltere'de Woolwich, Porstmouth ve Sandhurst okullarına gönderildi. Öteki küçük bir grup Viyana'ya, bir kişi de Fransa'ya gönderildi. Yukarıda saydığımız koşullar, Harbiye'nin ancak Tanzimat döneminde yerleşik bir kurum haline gelmesinin nedenleridir. Harp Okulu'nun bu biçimde meydana gelişi, modern ordu geleneğine özgü bazı niteliklere yol açmıştır. Bunların başında ordunun er kademesinin, kendi isteği ile askere yazılan profesyonel bir kadro değil genel bir hizmet olarak halk tabakalarından alınıp eğitilen ulusal bir kadro oluşu, subayların ayan ya da zenginler sınıfından meydana gelmiş bir kast olmayışı gelir. Bundan ötürü ordu, daha sonraki aşamalarda bazen kurulu düzenin, bazen de reformculuğun, hatta devrimciliğin dayanağı olmuştur. Bu da devleti yönetenlerin, onları düzene sadık hale getirebilme derecesine bağlı olmuştur." (Berkes, 2022: 194)

II. Mahmut'un ölümünden sonra başa geçen Abdülmecit tarafından 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Tanzimat Dönemi olarak adlandırabileceğimiz yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde, eskiden devralınan Mühendishane, Harbiye ve Tıbbiye gibi yüksekokulların gelişmesi devam ettirildi. Mühendishanenin birçok mezunu Fransa'ya, İngiltere'ye, Avusturya'ya, Almanya'ya gönderildi. Tıbbiye ilk mezunlarını 1843 yılında verdi. Eğitim süresi dokuz yıla çıkarıldı. Hazırlık eğitimi olarak verilen ilk dört yıl içinde matematik ve fen dersleri, çoğu Avrupalı olan öğretmenler tarafından Fransızca olarak okutuluyordu. Avrupa'ya tıp mezunlarının gönderilmesi de bu dönemde başlamıştır (Berkes, 2022: 231).

Tanzimat Fermanından 17 yıl sonra yayımlanan ve özellikle gayrimüslimlere yeni haklar tanıyan 1856 Islahat Fermanı ile Hristiyan halka askerlik hizmeti yapma ya da bunun yerine bedel ödetme hükmü getirilmiştir. Hem bu hükmün rahatsızlığı hem de reformların Müslüman halka yarar sağlamamasının yarattığı tepkiler nedeniyle, 1859 yılında, isyana karışanlar Kuleli'de yargılandığı için bu adla anılan Kuleli Olayı gerçekleşmiştir. Olaya karışanlar içinde sadece subaylar değil asker olmayan kesimlerden de kişiler (aydınlar, medrese öğrencileri, din görevlileri) bulunmaktaydı. Eğer amaç hasıl olsa idi olay esnasında uyuyan durumda bulunan birçok kimsenin daha katılma olasılığı bulunduğu tahmin edilmektedir (Berkes, 2022: 272). Burada dikkat çekici noktalar, uzun süre reformlara tepki verilmedikten sonra ilk tepki hareketi olması ve olaya ocak/birlik düzeyinde değil de subay ve komuta kademesi düzeyinde katılım sağlanmış olmasıdır.

1871 yılı Tanzimatın sonunu getiren yıl olmuştur. 1871-1876 yılları, modernleşme sorunu karşısında "İslamcılık" hareketinin ön plana çıktığı bir dönemi kapsar. Bu dönemde, modernleşme adına yarım yüzyıla yakın bir zamandan beri sürdürülen ve din-devlet ayırımı da kapsayan anlayış yerini bu ayırımın yeniden birleştirilmesi çabalarına bırakmıştır. 1876 yılında, başta olan Abdülaziz'e karşı bir devrim gerçekleştirilmiştir. Şeyhülislamın da destek olduğu Süleyman Paşa komutasındaki Harbiye öğrencileri tarafından gerçekleştirilen bu devrimin konumuz açısından öne çıkan özelliği, ordunun oynadığı öncü roldür. Devrimin neticesinde Abdülaziz, Kanun-ı Esâsî için tahttan indirilmiştir (Berkes, 2022: 326).

Temel bir kanuna (Osmanlı devleti temeli ve kurallarını şeriattan alan bir İslâm devletiydi. Ancak, şariat kurallarının uygulanmaması yüzünden bir mutlakiyetçilik yönetimine dönmüştür.) göre hükümetin yönetilmesi anlamına gelen Kanun-ı Esâsî Rejiminden, ordu-şeyhülislam beraberliği tarafından talep edilen şey mutlak monarşinin terk edilerek meşrutî monarşiye geçilmesi idi. Bu hükümetin ümmet tarafından denetlenir duruma getirilmesini, yani halkı temsil eden meclis kurulmasını gerektiren bir durumdu. Yapılan hararetli tartışmalar, taslak üzerindeki değişiklikler ve düzenlemeler sonunda, ordunun tehdidinin gölgesinde ve etkili yönlendirmeleriyle, 23 Aralık 1876 tarihinde, II. Abdülhamit tarafından imzalandı. Gerçekte, hükümdarı hemen hemen hiçbir şartla bağlamayan, aksine kendini hükümdarın iradesine birçok şartla bağlayan bu Kanun, asıl yasa sayılan

şeriatın sadece bir parçası olup hemen hemen bütün kurallarında son sözün despot hükümdarda olduğu bir kanundu (Berkes, 2022: 335). Yaklaşık iki yıllık sürenin ardından Abdülhamit, 13 Şubat 1878 tarihinde, daha sonra sadrazam yaptığı ünlü bir paşa olan Vefik Paşa'nın yardımıyla Meclis'i dağıttı. Anayasa'daki deyimine göre "erteledi". Hükümet, dini kurul ve kurumlar ile planladığı icraatlar için en büyük tehdit olarak gördüğü orduyu saraya bağladı. 1876 Devriminde, Harp Okulu öğrencileri ve komutanları nezdinde ordunun, iktidar üzerindeki etkisine şahit olmuş biri olarak bu kararında çok da haksız sayılmazdı.

Bütün stratejisini ulema-bürokrat-asker güçlerinin birleşmesini önlemek ve onları kendine sadık bir çember yapmak üzerine kuran Abdülhamit, icraatlarına ordu ile sağlam bağlar kurarak başladı. İktidarının ilk günlerinde orduda görev alan subaylarla akşam yemekleri yedi. Tersane'yi ziyaret etti. Rusya savaşı dolayısıyla, Haydarpaşa Hastanesini ziyaret ederek cepheden gelen yaralılara atiyeler dağıttı (Berkes, 2022: 344). Bu faaliyetleri, daha sonraki icraatları neticesinde daha kolay analiz edilecek yönetim tarzını anlamamız açısından önemlidir. Güvenmediğini ya çok yakınında ya da çok uzağında tutmak!

Orduyu siyasetten uzak tutmak için öncelikle etrafını rütbe ve yüksek maaşlarla tatmin ettiği güvенеbileceği komutanlar ile çevreleyen Abdülhamit, ordunun modernleşme sürecindeki etkisi ve ordunun yenileştirilmesi gerektiğini anlamış olacak ki Hüseyin Avni Paşa'nın 1876'da başlattığı askerî ıslahatlara devam etti. Onun yaptığı en önemli ıslahat, kurmay subaylığını başlatmak olmuştur. Kurmay subayların yetiştirilmesi maksadıyla, Almanya'dan uzman subaylar getirtmiştir. Ancak, gürültülü bir mahiyeti olan uygulamalı askerî eğitimler, kendisi tarafından çoğu zaman endişe ile karşılanmıştır. Söz konusu eğitimlerin yarattığı etki hakkında, getirtilen Alman heyetinin başındaki General, dostlarından birine yazdığı bir mektupta şöyle der (Berkes, 2022: 346): "Padişahın evhamı yüzünden burada, gerçekte iyi bir ordu kurulamaz... Atış eğitimleri zamanında o kadar sinirleniyor ki, bazen istifamı verip onu kendi amacına kendi başına ulaşmasını sağlamaya bırakmayı düşünüyorum... Askerî birliklerin yığınak yapması gerektiğinde bunun arkasında bir darbe komplosu olabileceğinden korkuyor. Belki de orduyu kuvvetlendirmekten ziyade onu savaşa yaramaz bir güç halinde tutmak istiyor... Kendi ordusunu, Rusların, Bulgarların, İngilizlerin bir aradaki ordularından daha tehlikeli bir düşman gibi görüyor."

Mardin tarafından, Batı fikirlerinin iyice anlaşılmaya başlandığı bir devre olarak ele alınan II. Abdülhamit devrinde, yeni kurulan okullarda okuyanların ve yabancı dil bilenlerin sayısı artmış, padişahın kendisi Batı'yı model olarak almıştır. "II. Abdülhamit, Batıcılığı Batı'nın tekniğini, idari sistemini ve bilhassa askerî teşkilatını ve eğitimini alma şeklinde anlıyor; bunun yanında tebaası arasında Müslümanlığı güçlendirmeye çalışıyordu. Bu amaçla Harbiye, Mülkiye ve Askerî Tıbbiye'nin programları geliştirilmiş, okullarda bilgili bir kuşak yetişmiştir." (Mardin, 1991: 17-18) Aynı dönemde görülüyor ki modernleşmenin yolunun Osmanlı'nın sisteminde ve İslamîlikte bulunduğu dair görüşler, II. Abdülhamit tarafından oldukça dikkate alınmıştır. Nitekim, Tunus Beyi Hayrettin Paşa, yazdığı kitabında bahse konu görüşlere yer vermesi nedeniyle Sadrazam yapılmıştır (Berkes, 1969: 144).

Abdülhamit döneminin aydınlarının çoğu çevrelerinden soğumuş, karanlıklar ve umutsuzluklar içindeydi. Tanrı'dan başka dayanak göremiyorlardı. Bunlara istisna teşkil eden yeni okumuş tipler, yakın zaman öncesinde eğitim sistemi içine dâhil edilen öğretmenler, subaylar ve doktorlar olmuştur. Bu gruplardan teşkil kuşak Batı'yı güçlü olmanın tek yolu olarak görmeye başlamıştır. Kuşağın asıl devrimci tipleri, Abdülhamit'in bütün vehimlerine, denetlemelerine karşılık, Harp Okulunda yetişen subaylar içinden çıkmıştır. Onlar sadece modern askerî eğitim almamış aynı zamanda ülkenin ve dünyanın durumunu tahlil edecek imkânı da yakalamışlardır. Zaten mevcut rejime karşı ilk tepkiler Harbiye ve Tıbbiye'den gelmiştir. İlk devrimci kümeleşmeler, hatta ilk gizli devrimci parti bu iki çevrede kurulmuştur. Bunun başlıca nedeni bu okullarda okutulan Fransızca, matematik, fizik, biyoloji, iktisat, tarih gibi derslerin ufuk açıcı özelliği idi. Abdülhamit'in ideolojisinin temellerini sarsan ve imparatorluğun yıkılışını hızlandıran da bu yeni açılmış ufuklar olmuştur (Berkes, 2022: 368). Nitekim, bu okulların o dönemde başlayan etkisi erken Cumhuriyet Dönemini de kapsayacak şekilde sürmüştür. Kazancıgil, söz konusu dönemde Harbiye mezunu Osmanlı subaylarının %93'ünün, Mülkiye mezunu memurların ise %85'inin görev aldıklarını ifade eder (Kazancıgil, 2000:147).

Bu durumun yarattığı tehlike sezilmiş ancak bulunan çare, başka bir tehlikenin öncüsü olmuştur. Yeni yetişen genç kurmay subaylar, II. Abdülhamit'in yukarıda değinilen yönetim tarzının bir sonucu olarak Edirne ve Selanik'te konuşlu bulunan orduların kadrolarına atanmıştır. Makedonya'da türeyen çetecilerle mücadele etmek için gönderilen kurmay subaylar, bu mücadele içinde yavaş yavaş hepsinin Hristiyan, Bulgar, Rum ya da Sırp ulusçusu olmadığını, diğer bir tabirle eşkıya olmadıklarını, savaş yöntemlerinin de kendilerinin kurmaylık eğitiminde öğrenmedikleri gerilla savaşçılığı olduğunu sezmeye başladılar (Berkes, 2022: 368). Söz konusu gelişmelerin hem fikir vermesi hem de usul göstermesi yoluyla II Meşrutiyet'in ilanı ve ardından kendini tahtan indirecek gelişmeler açısından da bir kapı açtığı açıktır.

Bu aşamada, modernleşme çabalarının özellikle eğitim alanında getirdiği yeniliklerin etkisi altında kurulan, Abdülhamit rejiminin sonunu getiren ve Cumhuriyete giden yolda önemli bir rolü olan İttihat ve Terakki Cemiyetine bir parantez açmak yerinde olacaktır. Cemiyetin işleyen süreci; kuruluş, amaç, eylem ve sonuçları açısından Mardin tarafından özetle şu şekilde ifade edilir (Mardin, 1991: 100): "Adını 1894 yılında alan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Mayıs 1889 ayında Askerî Tıbbiye'de İttihad-ı Osmanî adıyla kurulmuştur. Cemiyet, 1908 devriminden bir süre sonra siyasî parti olarak hayatını sürdürmüştür. Cemiyetin fikri köklerinde Tıbbiye'de okutulan biyolojik materyalizminin (hayatın, Allah'ın iradesinin bir ürünü olmaktan çok biyolojik ve fizyolojik süreçlerin bir sonucu olarak görülmesi) etkisi görülür. Cemiyetin güçlenerek gelişmesinde, Avrupa'da düşünce akımlarının şekillendirdiği bir lider konumunda olan asker kökenli Ali Rıza Bey'in büyük bir önemi vardır. Zamanla Cemiyet içinde etkin bir konum edinecek olan Şakir-Nazım Grubunun düşüncelerinin temelini ise Batılıların başarılarının sebebinin organizasyon, disiplin ve kimliklerini belirtecek bir ideolojik odak noktasının varlığı olduğu oluşturmuştur. Bundan dolayıdır ki, 1906'dan sonra Cemiyet içinde şekillenen Şakir-Nâzım grubu Türkçülüğe, parti örgütlenmesine ve askerî örgütlere daha çok önem vermeye başlamıştır. 1908 başarısının fiili mimarları olan, zaten Rumeli'de gözlemledikleri devletin batısından tedirgin olmuş subayların gruba katılmaları bu şekilde temin edilmiştir. Katılım sağlayan bu grubun çekirdek kadrosunu, Abdülhamit'in Makedonya'ya hâkim olan Edirne ve Selanik'teki iki ordunun kadrolarına atadığı kurmay subaylar olmuştur."

3.4. Osmanlı Donanmasında Modernleşme Süreci

Zamanın şartlarında devletlerin orduları kara ve donanma kuvvetlerinden oluşmakta idi. Kara ve denize yönelik Batı'da yaşanan askerî gelişmelerin nitelik olarak farklı boyutlarda ilerlemesi, Devletin modernleşme sürecine etkilerinin farklı şiddetlerde olması, modernleşmenin öznelere olarak farklı yeniliklere ve yapısal değişikliklere ihtiyaç duymaları, icra esnasında karşılaşılan engeller, ihtiyaçların şiddet ve önceliği vb. bir çok faktör göz önünde bulundurulduğunda, kara ordusu ile eşzamanlı ve eşdeğerli yürütülmeyen donanmanın modernizasyon sürecinin ayrı bir başlık altında ele alınmasının daha uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Osmanlıların Akdeniz ve Karadeniz'deki hakimiyeti kapsamında sahip olduğu donanma gücüne değinecek olursak 15'inci yüzyılın sonlarından itibaren çok farklı gemi teknolojileri denendiği görülmektedir. Dönemin meşhur amirali aynı zamanda bir gemi mühendisi olan Barbaros Hayrettin Paşa, Akdeniz'de ele geçirdiği bütün gemileri incelemiş, onların hangi standartta oldukları takdirde daha uygun amaçla kullanılacaklarını tetkik etmiş ve sonra kendi tarzına uygun gemileri inşa ettirmiştir (Genç vd., 2021: 144).

Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın kapudan-ı deryalığı sırasında özellikle gemi inşasında önemli gelişmeler olmuştur. Fransız, İsveçli, İngiliz mimar ve mühendislerin mühim rol oynadıkları görülmektedir (Bostan, 2008: 207).

Osmanlı denizciliği, 16'nci yüzyılda hem Akdeniz'i kontrol altına alabilme hem de Batı'ya akınlar yapabilme amacıyla stratejiler geliştirirken 18'inci yüzyıldan itibaren savunmaya öncelik vermiştir. Bu öncelik değişiminin başlangıcı, Venediklilerle girilen ve 24 yıl süren Girit Savaşından (1645-1669) sonra olmuştur. Bu savaşta Venedik'in Hollanda'dan kiraladığı yeni teknoloji ürünü kalyonlara (hareket gücünü yelkenden alan) karşı Osmanlı Donanması elinde bulunan eski teknoloji kadırgalar (hareket gücünü kürekli erlerden alan) baş edemeyerek büyük bir hüsrana yaşanmasına sebep olmuştur. Venedik tarafından Çanakkale Boğazı'nda yapılan abluka delinemediği için Girit'e

gidememiştir (Genç vd., 2021:142-145). Aslında her iki gücün envanterinde de kadırgalar olmasına rağmen Venedik'i bu savaşta üstün kılan, Hollanda'dan kiralanan kalyonlardı. Bu gücün sağladığı üstünlük, savaş sonrası hem Venediklileri hem de Osmanlıları bu yönde çalışmalar yapmaya sevk etmiştir.

Osmanlı'nın Barbaros'tan kalma tecrübelerle, başta İstanbul olmak üzere Midilli, Sakız, Rodos, Sinop ve Karadeniz'in birçok sahilinde tersaneleri vardı. Hatta 17'nci yüzyılda, ülkenin en büyük tersanesi olan Haliç Tersanesinde 1000'in üzerine gemi inşa veya tamir edildiği bilinmektedir. Girit Savaşı sonrası alınan dersler ışığında, Venedikliler gibi Osmanlılar da kalyon inşa etmek işine girişmişlerdir. Zamanın şartlarına göre yüksek teknoloji gerektiren bu girişimler, çoğu zaman sekteye uğrayıp başarısızlıklar gösterse de (Venedikliler de başarısızlıklar yaşamışlardır.) 17'nci yüzyıl sonlarında rüzgarla çalışan, bu büyük yelkenli gemileri donanmanın merkezi haline getirmişlerdir. Hem 1701 yılında hem de 1814 yılında, dönemlerine göre dünyanın en büyük gemisi unvanını almış olan kalyonları, Fransızlardan da destek alarak inşa etmeyi başarmışlardır (Genç vd., 2021:146). Defalarca başarısız olunmasına ve gerçekleşmiş birçok iktidar değişikliğine rağmen modernizasyon sürecindeki ısrar ve sürekliliğin, aynı döneme denk gelen kara ordusundaki yenileştirmelere kıyasla dikkat çekici boyutta olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bu ısrarlı girişimler sonunda yapılan kalyonlarla girişilen ilk savaş 1714 yılında, Mora'da yine Venediklilerle olmuş ve rövanş alınmıştır.

Söz konusu başarıların yaşandığı süreçte Tersane, bu yeni gemiler için gerekli olan malzemelerin imal edilmesi maksadıyla kurulan birçok imalathane sayesinde genişletildi ve büyük bir sanayii kompleksi haline geldi. Tersanede 18'inci yüzyılın başlarında birkaç yüz işçi çalışırken, bu rakam 1800'lü yıllarda 1000'i, 1840 yılında ise 3000'i bulmuştur. Böylece Osmanlı'nın bu dönemdeki en büyük sanayi kompleksi halini almıştır (Genç vd., 2021:149). Tabii gelişmeyi bu denli ileri aşamaya getirenin, Kaynarca Antlaşması sonrası Karadeniz ve Akdeniz'de oluşmaya başlayan Rus tehdidi olduğunu söylemek mümkündür.

19'uncu yüzyıl gemi teknolojisinde önemli gelişmelerin yaşanmaya başladığı ve modern denizciliğin temellerinin atıldığı dönüm noktasıdır. Bunların en temel olanları demir aksam gemilerin yapılmaya ve bu gemilerde buhar makinasının kullanılmaya başlanmasıdır. Batı'da Sanayi Devrimiyle meydana gelen değişimleri sembolize eden buhar makinası, Osmanlıda ilk defa deniz gücü içinde ortaya çıkmıştır. Satın alınarak envantere dâhil edilen iki buharlı gemi, Boğaz'da römorkör olarak kullanılmıştır. Ayrıca sabit özellikli üç buhar makinası daha satın alınarak tersanelerdeki ağır işlerle kullanılmıştır (Genç vd., 2021:158). Buraya kadar yenilikleri takip eden, uygulayabilecek kabiliyete erişen ve ürettikleriyle ön plana çıkmayı başarmış olan Osmanlı, bu noktadan sonra aynı ivmeyi yakalayamamıştır.

Görülen odur ki Osmanlı Donanması'ndaki modernleşme, kaybedilen savaşlar sonrası yapılan muhakemeler doğrultusunda doğru ihtiyaç tespitleriyle, iktidarların kararlılığıyla, rakipleriyle rekabet eden karakteriyle ve süreçte yer alan unsurların başarısızlıklar karşısındaki azmiyle, Sanayi Devrimi'nin getirdiği yeniliklere değin Barbaros'tan aktarılan yenilikçi genlerin de etkisiyle, kara ordusuna kıyasla öncü konumda yer almıştır. Ne yazık ki bu durumu aksi yönde değiştiren unsur, Yeniçeriler gibi direnç gösteren bir güç olmamasına, üstelik önceki dönemdeki kazanımlar sonucunda elde edilen kabiliyetlere rağmen yeniliklere ayak uyduramaması olmuştur. II. Abdülhamit tarafından yeteri kadar kuvvet bulundurma stratejiyle yürütülen icraatlar da sürecin devamlılığına olumsuz etki yaratmıştır.

4. SONUÇ

Aydınlanma düşüncesi, Fransız Devrimi ve sanayileşme gibi tarihsel olayların etkileşimiyle geleneksel olana karşı köklü değişim ve dönüşüm karakteristiğini ihtiva eden modernleşme, Osmanlı'da dış faktörlerin etkileşimiyle ve kendi iç dinamiklerinin yarattığı meseleler çerçevesinde kendine özgü süreç olarak gelişmiştir. Osmanlı'nın en parlak olarak değerlendirilebilecek dönemi, modernleşme olarak adlandırılan sürecin henüz başlamadığı döneme denk gelir. Modernleşmenin etkisiyle Avrupa'daki gelişmelerden her ne kadar haberdar olursa da gelenekçi tutumun yansıttığı eylemsizlik durumunu değiştiren şey, modernleşme sürecinin etki alanındaki devletlerin güç kazanan orduları karşısında alınan askeri yenilgiler ve bunun sonucundaki toprak kayıpları olmuştur.

Modernleşmenin eyleme dönüştürülmesi sürecinin başlangıcında yer alan bu durum, orduyu sadece süreci başlatması açısından değil, aynı zamanda siyasal iktidarın karşısındaki en büyük örgütlü güç olması ve bunu çekinmeden kullanması nedeniyle modernleşme meselelerinin önde gelen aktörlerinden biri yapmıştır.

Askerî ihtiyaçlar doğrultusunda başlayan modernleşme süreci, yönetim alanında da bir dönüşüm meydana getirmiştir. Birbiriyle bağlantılı bu süreç içerisinde ordu için gereken askerlerin temin edilme şekli, uzmanlaşmanın ne şekilde gerçekleşeceği, ordunun barış zamanındaki yenileşme, eğitim gibi ihtiyaçları ile girmesi muhtemel savaşların maliyetinin hangi bütçeden karşılanacağı, değişen teknolojiye uygun askeri teçhizatın nasıl, nereden, kim tarafından temin edileceği ve bütün bunlara yönelik kararların yeni kurulan meclislerde tartışılarak ele alınmasına kadar birçok önemli husus, Osmanlı yönetim sisteminde değişiklikler meydana getirmiştir. III. Selim'le ivme kazanan ve geleneksel olandan kopuşu işaret etmeye başlayan işte bu değişiklikler, başta Şeyhülislam ve Yeniçeri Ağası olmak üzere reform karşıtlarını eylemsel direnç noktasına taşımıştır.

Modernleşmenin tabiatı yenileşmeye yönelik pragmatik bir zorunluluk gereği girilen her türlü değişim, modernleşmenin savunucuları ile fikir ve yöntemsel karşıtları içinde şekillenen tartışma ortamı ve eylemsel direnç yüzünden sürekliliği ve nerede başlayıp nerede biteceği net olamayan daha çok iktidarın başındakinin yaklaşım ve kararlılığına bağlı reformlar halini almıştır. Bu süreç en büyük direnç kaynağı olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının da etkisiyle kültürel ve toplumsal yeniliklerin hedeflendiği Tanzimat döneminde kurumsallaşma eğilimi göstermiştir. Ancak sonraki gelişmelerin gösterdiği şey bu sürecin de kişilere bağlı yürütüldüğüdür. Kişisellik içinde iktidar değiştikçe başa geçen, hem seleflerini tahtan indiren olayları etüt ederek kendi iktidarını korumayı hedeflemiş hem de bu temelde kendi projelerini uygulama gayretinde olmuştur.

Toplumsal taleplerin yarattığı bir ilerlemenin tarihsel ürünü olmaktan ziyade pragmatist çizgide yol almış olan Osmanlı modernleşme sürecine; kaynak, neden ve sonuçları itibarıyla olumlu ve olumsuz anlamda en büyük etki sahibinin başta eğitim, ekonomi, sanayi, siyasi ve kültürel etkileri bakımından da sürece en güçlü direnç gösteren unsurların başında olması açısından da ordu olduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle, aynı zamanda beka meselesi olarak görülen ordunun modernleşmesi meselesi, devam eden süreçte onu, kendisinin kaynaklık ettiği modernleşme sürecinin en önemli meselelerinden biri haline getirmiştir.

Etik Kurul Onayı Hakkında Bilgi: Etik kurulu onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

Information About Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was not required.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde ASSAM UHAD'ın hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Research And Publication Ethics Statement: The authors declare that the ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the event of a contrary situation, the ASSAM International Refereed Journal has no responsibility and all responsibility belongs to the author of the study.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar ya da herhangi bir kurum/ kuruluş arasında çıkar çatışması yoktur.

Conflict Of Interest Statement: There is no conflict of interest among the authors and/or any institution.

Katkı Oranı Beyanı: Birkan KOÇ çalışmanın tüm bölümlerinde ve aşamalarında katkı sağlamışlardır. Yazarlar esere eşit oranda katkı sunmuştur.

Contribution Rate Statement: Birkan KOÇ, have contributed to all parts and stages of the study. The authors contributed equally to the study.

KAYNAKÇA

Akdağ, Mustafa (1947). "Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 5(3), 291-309.

- Alkan, Necmettin (2010). "Osmanlı Modernleşmesi ve Klasik Yeniçeri İsyanlarının Modern Siyasi Darbelere Dönüşmesi", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 51, ss. 51-67.
- Avcıoğlu, Doğan (2013). *Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi: 6'ncı Kitap, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul.*
- Berkes, Niyazi (1975). *İslamcılık, Ulusçuluk, Sosyalizm, Bilgi Yayınları, İstanbul.*
- Berkes, Niyazi (1984). *Teokrasi ve Laiklik, Adam Yayıncılık, İstanbul.*
- Berkes, Niyazi (2022). *Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.*
- Bostan, İdris (2008). *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği, Kitap Yayınevi, İstanbul.*
- Cevizci, Ahmet (2020). *Aydınlanma Felsefesi, Say Yayınları, İstanbul.*
- Genç, Mehmet; Özvar, Erol; Bostan, İdris (2021). "Osmanlı Denizciliği", Genç, Mehmet ve Özvar, Erol. İstanbul, Ötügen Yayınları, 132-160.
- İnancık, Halil (1996). "Osmanlı Hukukuna Giriş" "Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine (Derleme)*, Konya, Sebat Ofset Matbaa, 217-249.
- Karagöz, Mehmet (1995). "Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Hareketleri (1700-1839)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 6, ss. 173-194.
- Kazancıgil, Ali (2000). "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm", *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Kalaycıoğlu, Ersin ve Sarıbay, Ali Yaşar, İstanbul, Alfa Yayınları, 137-154.
- Kılıçbay, M. Ali (2000). "Atatürkçülük Ya Da Türk Aydınlanması", *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Kalaycıoğlu, Ersin ve Sarıbay, Ali Yaşar, İstanbul, Alfa Yayınları, 155-161.
- Kurdaş, M. Çağlar (2019). "Osmanlı Modernleşme Sürecinde Aydınlar ve Bürokrasinin Rolü", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 29, Sayı:1, ss. 399-411.
- Mardin, Şerif (1991). *Türk Modernleşmesi Makaleler IV, İletişim Yayınları, İstanbul.*
- Özbilgen, Erol (2016). *99 Soruda Osmanlı, İz Yayıncılık, İstanbul.*
- Tiftikçi, Osman (2006). *Osmanlıdan Günümüze Ordunun Evrimi, Sorun Yayınları, İstanbul.*
- Timur, Taner (2012). *Marx-Engels ve Osmanlı Toplumunu, Yordam Kitap, İstanbul.*
- Uzunçarşılı, H. İsmail (1988). *Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.*
- Üçel-Aybet, Gülgün (2018). *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699), İletişim Yayınları, İstanbul.*
- Yıldız, Aytaç (2012). "Niyazi Berkes ve Türkiye'deki Çağdaşlaşma'nın Gelişimi", *Sosyoloji Konferansları*, Sayı:46, ss. 1-33.